

KROONJUWELEN EN ANDERE MYCOLOGISCHE SNUISTERIEN 4. HET NOORDELIJKE GEDEELTE VAN HET BUNDERBOS C.A.

Jo Bollen

Het Einde 39, 6181 JS Elsloo

Bollen J.A.G. 2002. Crown Jewels and other Mycological Ornaments 4. The northern part of Bunderbos c.a. *Coolia* 45(2): 95-100.

The fourth part of this series on areas of special mycological interest in the Netherlands describes the northern part of the Bunderbos, a deciduous forest on a steep slope of the Meuse-valley. The area is situated north of Maastricht in the province of Limburg and is renowned for its rich mycoflora. The total list of species from 1980 - 2001 includes 782 species (including varieties) of which 174 are red-listed. Species only known in the Netherlands from this forest are *Lepiota boertmannii*, *L. ochraceofulva*, *Leucoagaricus marriagei*, *L. pilatianus*, *Fomitopsis officinalis* and *Pachyella violaceonigra*.

Voorwoord (door L. Jalink, samensteller van deze rubriek)

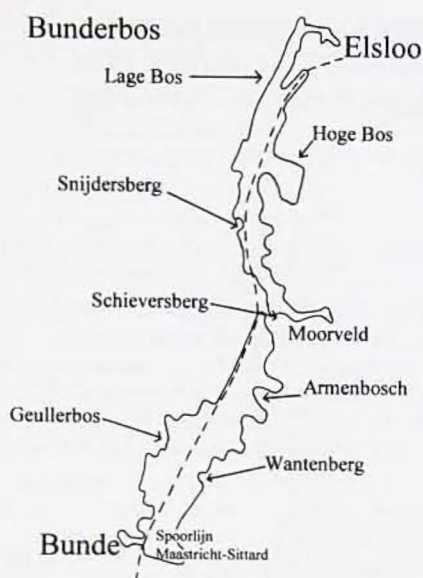
In de vorige aflevering heeft Jo een impressie gegeven van de mycoflora van het zuidelijke gedeelte van de hellingbossen tussen Bunde en Elsloo (Bollen, 2002a). In deze vierde aflevering van de rubriek over de mycologische kroonjuwelen van Nederland komt het noordelijke gedeelte van dit prachtige gebied aan de orde. Zelf kom ik elke herfst wel een keer in dit gedeelte van het bos en dan kan ik niet nalaten om even te gaan kijken of de Slanke aardster weer te vinden is.

Inleiding

In deze bijdrage wordt het tussen Geulle en Elsloo gelegen noordelijk gedeelte van het Bunderbos c.a. beschreven. De Maas en haar zijriviertjes hebben in tienduizenden jaren tijd diepe insnijdingen gemaakt in het landschap. Zo is hier een van de mooiste hellingbossen van Nederland ontstaan, met een hoogteverschil van wel zo'n 60 meter. In deze hellingen zitten voor water ondoordringbare kleilagen, die oostwaarts oplopen (Ummels *et al.*, 1998). Het hiermee samenhangende systeem van bronnen en beken maakt het Bunderbos zo bijzonder voor Nederland. De onderste delen van de hellingen zijn moerassig en ondoordringbaar: men kan er zelfs diep in wegzakken. Hier zijn ook de prachtige veldjes met hangende zegge (*Carex pendula*) te vinden, een zeer zeldzame zeggesoort die kenmerkend is voor moerassige brongebieden.

Ligging

Het noordelijke gedeelte van het Bunderbos c.a. (zie figuur 1) wordt hier ook wel Bos Elsloo genoemd. Aan de zuidzijde begint het aan de Slingersberg te Broekhoven in Geulle. Vanaf de parkeerplaats in de Slingersberg brengt een smal wandelpad u naar de Laakberg. Op 't Schoor heeft u een prachtig uitzicht op het Hoge bos met de vele maretakken (mistletoe), een parasitaire plant in de populieren. Afdalend via de Moaterberg komt u bij de lange duiker, waar twee beken samenvloeien. Diverse wandelpaden leiden u door het Hoge bos (oostelijk van de spoorlijn), en het Lage bos (westelijk ervan), richting het in het

noorden gelegen Kasteelpark. Deze spoorlijn in gedachten houdend is verdwalen onmogelijk. Goed schoeisel is zeker aan te raden. Het in het noorden gelegen Kasteelpark hoort niet tot het Bunderbos c.a., maar sluit daar wel op aan. Het is aangelegd door de laatste kasteelheren, De Geloës.

Bodem

De grond van het Hoge bos bestaat voornamelijk uit een mengeling van lemig zand en oude kleilagen van pleistocene Maasafzettingen, en tertiaire grofzandige grindlagen en kleigronden. In de hogere gedeeltes zijn deze lagen afgedekt met löss. De spoorlijn is gebouwd op een smal restant van het Cabergterras. Hierdoor worden het Hoge en het Lage bos van elkaar gescheiden. Bij de aanleg in 1894 verzakte de spoorlijn over een lengte van 400 meter, tussen Terhagen (Elsloo) en Broekhoven (Geulle).

Dit herhaalde zich 28 jaar later. Oorzaak waren de met water verzadigde tertiaire zandlagen in de ondergrond, de zogenaamde drijfzanden. Na de bouw van de gemetselde lange duiker werd aan de westkant een hoge bult aarde opgeworpen ter versteviging van de spoorlijn. Deze heuvel is ter plaatse bekend onder de naam "Kniensheuvel". De grond van het Lage bos bestaat voornamelijk uit jonge rivierkleigronden.

Het hellingbos fungeert als een groot afwateringsgebied vanaf het plateau ten westen van Schimmert. De aanwezige kleilagen zorgen dat het grondwater horizontaal afvloeit, tot het in de dalwanden zichtbaar wordt als bron of beekje. Waar de Roescherbeek uitmondt in de Hemelbeek is een lange gemetselde duiker gebouwd. Sinds 1996 is de Hemelbeek omgeleid in de lager gelegen weilanden, voor de vorming van een natuurontwikkelingsgebied. De bronnen en beekjes van het Lage bos worden afgevoerd naar de vijver van het Kasteelpark.

Begroeiing

In het bovenste en drogere gedeeltes van het Hoge en Lage bos vinden we boomsoorten zoals berk, beuk, zoete kers (boskriek), es, esdoorn, tamme kastanje en zomereik, met een onderlaag van hazelaar, lijsterbes en vlier. Als bodembedekkers vinden we o.a. braam, klimop en varens. Beneden in de nattere, zelfs moerassige gedeeltes staan vochtminnende boomsoorten zoals els, es, wilg en populier, met een onderlaag van bosrank (lierelei), hazelaar, meidoorn, sleedoorn en vlier. De bodem wordt bedekt door onder andere daslook, goudveil, gele anemoon (richting Moaterberg), reuzenpaardenstaart (langs de Hemelbeek), en verder een groot scala van vele bijzondere planten. De met mos bedekte, omgevallen bomen en de wirwar van lianen en klimop geven dit natte gedeelte het aanzien van een oerbos.

In het noordelijk gelegen Kasteelpark bevinden zich boomsoorten zoals zomereik, gewone en rode beuk, lariks, linde, moerascypres, plataan, christusdoorn, taxus en treurwilg (alle aangeplant).

Mycoflora

Het noordelijk gedeelte van het Bunderbos c.a. inventariseer ik al 21 jaar, waarbij het gebied 3 à 4 keer per maand bezocht wordt. Het noordelijk gedeelte wordt vaker door andere mycologen bezocht dan het zuidelijke gedeelte. In dit artikel zijn de waarnemingen tot en met 2001 opgenomen. Het betreft de kilometerhokken 180/328, 181/328, 180/327, 181/327 en 180/326, voor zover ze in het bos liggen. De gegevens van de dijk van het Julianakanaal tussen Geulle en Elsloo zijn hier dus niet opgenomen, die komen in een volgende aflevering aan bod.

De totale soortenlijst bedraagt 782 taxa. Niet minder dan 174 daarvan, ofwel 22 % zijn opgenomen in de rode lijst (Arnolds & Van Ommering, 1996). Over een aantal bijzondere vondsten uit dit gebied is al eerder gepubliceerd (Bollen, 1998, 1999, 2000; Bollen & Kelderman, 1995). Uniek is de grote soortenrijkdom aan Parasolzwammen en verwante soorten: 29 soorten *Lepiota*, 11 soorten *Leucoagaricus*, 6 *Cystolepiota*'s, 2 *Macrolepiota*'s, en van *Leucocoprinus* en *Melanophyllum* elk één soort.

Ondanks het feit dat dit gebied al 21 jaar intensief wordt geïnventariseerd, komen er nog steeds nieuwe en bijzondere soorten bij. Zo werd op 26 september 2001 op een humusrijke lemige lössbodem *Leucoagaricus pilatianus* aangetroffen (Bollen & Kelderman, 2002). Voor Nederland werd deze soort nog niet eerder vermeld, maar hij was al wel bekend uit België, Frankrijk en Duitsland.

Een week voor de excursie met de NMV werd in het voorjaar van 1994 een bruinpaarsachtige bekerzwam (*Pachyella violaceonigra*) gevonden. Na drie weken waren de eerste sporen rijp en konden Geert de Cock en Piet Kelderman deze nieuwe soort voor Nederland op naam brengen.

De Goudplaatzwam (*Phylloporus pelletieri*) werd voor het eerst op 29 juni 1997 aangetroffen. De hoed van de jonge vruchtlichamen lijkt op die van onder andere de Kastanjeboleet (*Boletus badius*) en de Roodsteelfluweelboleet (*B. chrysenteron*). In Nederland wordt de soort voor enkele vindplaatsen vermeld, maar in het hellingbos (Bunde tot Elsloo) zijn 7 vindplaatsen bekend, met als topjaar 2000 met maar liefst 119 vruchtlichamen. Mede hierom zijn drie proefvlakken voor het NEM-meetnet uitgezet.

De Prachtgordijnzwam (*Cortinarius triumphans*) werd op 17 oktober 2000 tussen de ruimschoots aanwezige klimop aangetroffen (Bollen, 2002b). Deze soort met zijn fraai geelbruingekeurde, kleverige hoed vormt ectomycoriza met berk.

De Schermpjeseikhaas (*Polyporus umbellatus*) wordt bijna jaarlijks aangetroffen (Bollen, 2002c). Deze zwakteparasiet ontspringt uit een overblijvend zwart sclerotium, dat in verbinding staat met het wortelstelsel van een haagbeuk. De soort fructificeert in juni en juli. De Schermpjeseikhaas staat in 7 Europese landen op de rode lijst.

De Inktviszwam (*Clathrus archeri*) wordt sinds 1979 jaarlijks aangetroffen (Bollen, 1999). Topjaren waren 1987 en 2000 met respectievelijk 169 en 243 geopende vruchtlichamen. Het 20 jaar durende onderzoek leverde ruim 2500 vruchtlichamen op waaronder 1167 geopende.

Voor het determineren van het Bol pelsbekertje (*Trichophaea hemisphaerioides*) werd de hulp ingeroepen van Jan Schavey uit België. Dit kleine bekertje werd op 18 september 1999 aangetroffen op blad van een Canadapopulier.

Tot slot van deze bijdrage volgt een overzicht van de aangetroffen rode-lijstsoorten.

Rode-lijstsoorten in het noordelijk gedeelte van het Bunderbos c.a.

Ernstig bedreigd (EB, 4 soorten)

<i>Ascobolus carbonarius</i> (Brandplekspikkel-schijfje)	<i>Geastrum quadrifidum</i> (Vierslippige aardster)
<i>Daldinia vernicosa</i> (Glanzende houtskoolzwam)	<i>Helvella cupuliformis</i> (Okerbruine schotelkluitzwam)

Bedreigd (BE, 36 soorten)

<i>Alnicola alnetorum</i> (Rossige elzenzompzwam)	<i>Lepiota clypeolaria</i> (Bosparasolzwam)
<i>A. luteolofibrillosa</i> (Vlokkige zompzwam)	<i>Morchella esculenta</i> (Gewone morielje)
<i>Antrodia serialis</i> (Kurkstrookzwam)	<i>Otidea alutacea</i> (Zeemkleurig hazenoortje)
<i>Clavaria incarnata</i> (Zonnegloedknotszwam)	<i>O. leporina</i> (Echt hazenoortje)
<i>Clavulina rugosa</i> (Rimpelige koraalzwam)	<i>O. onotica</i> (Gewoon varkensoortje)
<i>Delicatula integrella</i> (Plooiplaatzwammetje)	<i>Phaeomarasmius erinaceus</i> (Egelzwammetje)
<i>Disciotis venosa</i> (Grote aderbekerkzwam)	<i>Phylloporus pelletieri</i> (Goudplaatzwam)
<i>Dumontinia tuberosa</i> (Anemonenbekerkzwam)	<i>Pluteus plautus</i> (Knolvoethertenzwam)
<i>Entoloma euchroum</i> (Violette satijnzwam)	<i>Psathyrella cotonea</i> (Geelvoetfranjehoed)
<i>Geastrum corollinum</i> (Tepelaardster)	<i>Ramaria abietina</i> (Groenwordende koraalzwam)
<i>G. pectinatum</i> (Grote aardster)	<i>Rhodocybe caelata</i> (Grijsbruine zalimplaat)
<i>Gyrodon lividus</i> (Elzenboleet)	<i>R. nitellina</i> (Oranje zalimplaat)
<i>Helvella atra</i> (Roetkluitzwam)	<i>Russula foetens</i> (Stinkende russula)
<i>H. costifera</i> (Geribde kluitzwam)	<i>R. violacea</i> (Violette russula)
<i>H. ephippium</i> (Zadelkluitzwam)	<i>Thelephora anthocephala</i> (Gespleten franjezwam)
<i>Inocybe praetervisa</i> (Gewone knolvezelkop)	<i>Tricholoma columbetta</i> (Witte duifridderzwam)
<i>Lactarius decipiens</i> (Pelargoniummelkzwam)	<i>T. saponaceum</i> (Zeepzwam)
<i>L. lilacinus</i> (Lila melkzwam)	
<i>L. uvidus</i> (Violetvlekkende melkzwam)	

Kwetsbaar (KW, 66 soorten)

<i>Agrocybe arvalis</i> (Knolletjesleemhoed)	<i>E. subradiatum</i> (Gestreepte satijnzwam)
<i>Alnicola subconsersa</i> (Fijnschubbige elzenzompzwam)	<i>Ganoderma lucidum</i> (Gesteelde lakzwam)
<i>Asterophora lycoperdoides</i> (Poederzwamgast)	<i>G. pfeifferi</i> (Waslakzwam)
<i>A. parasitica</i> (Plaatjeszwamgast)	<i>Geastrum fimbriatum</i> (Gewimperde aardster)
<i>Boletus luridus</i> (Netstelige heksenboleet)	<i>Geopora arenicola</i> (Zandputje)
<i>Clavulinopsis helveola</i> (Gele knotszwam)	<i>G. tenuis</i> (Afgeplatte grondbekerkzwam)
<i>Clitocybe geotropa</i> (Grote trechterzwam)	<i>Gloeophyllum sepiarium</i> (Geelbruine plaatjeshoutzwam)
<i>Collybia tuberosa</i> (Purperknolcollybia)	<i>Helvella acetabulum</i> (Bokaalkluitzwam)
<i>Conocybe dumetorum</i> (Dwergbreeksteel-tje)	<i>H. macropus</i> (Schotelkluitzwam)
<i>Coriolopsis trogii</i> (Bleke borstelkurkzwam)	<i>H. queletii</i> (Grote schotelkluitzwam)
<i>Cortinarius infractus</i> (Olijfkleurige gordijnzwam)	<i>Hemimycena cucullata</i> (Gipsmycena)
<i>Daldinia concentrica</i> (Kogelhoutskoolzwam)	<i>Inonotus hispidus</i> (Ruike weerschijnzwam)
<i>Entoloma dysthaloides</i> (Kleinsporige vloksteel-satijnzwam)	<i>Lactarius pyrotricha</i> (Vurige franjehoed)
	<i>Lactarius camphoratus</i> (Kruidige melkzwam)
	<i>L. torminosus</i> (Baardige melkzwam)

L. vellereus (Schaapje)
L. vietus (Roodgrijze melkzwam)
Leccinum rufum (Rossige populierboleet)
Lentinus lepideus (Schubbe taaiplaat)
Lepiota echinacea (Fijnschubbe parasolzwam)
Limacella delicata (Tengere kleeftparasol)
Macrocystidia cucumis (Levertraanzwam)
Marasmiellus candidus (Wit ruitertje)
Marasmius cohaerens (Hoornsteeltaailing)
M. scorodonius (Kale knoflooktaailing)
M. wynnei (Beukentaailing)
Morchella semilibera (Kapjesmorielje)
Mycena aurantiomarginata (Goudrandmycena)
Peziza ampliata (Voddenbekerzwam)
P. badia (Bruine bekerzwam)
P. depressa (Teneergeslagen bekerzwam)
Phellinus robustus (Eikenvuurzwam)
Pluteus aurantiorugosus (Oranjerode hertenzwam)
P. leonius (Goudgele hertenzwam)

Russula elegans (Vergelende netspoorrussula)
R. exalbicans (Verblekende russula)
R. heterophylla (Vorkplaatrussula)
R. pelargonia (Geraniumrussula)
R. pseudointegra (Kleibosrussula)
R. risigallina (Abrikozenrussula)
R. solaris (Zonnerussula)
R. versicolor (Bonte berkenrussula)
Schizophyllum commune (Waaiertje)
Trametes multicolor (Gezoneerd elfenbankje)
T. suaveolens (Anijskurkzwam)
Tricholoma album (Witte ridderzwam)
T. sulphureum (Narcisridderzwam)
Tylopilus felleus (Bittere boleet)
Tyromyces wynnei (Stinkende kaaszwam)
Verpa conica (Vingerhoedje)
Volvariella bombycina (Zijdeachtige beurszwam)
V. pusilla (Kleine beurszwam)
V. surrecta (Parasietbeurszwam)

Gevoelig (GE, 68 soorten)

Agaricus niveolutescens (Satijnchampignon)
A. phaeolepidotus (Hazelhoenchampignon)
Callistosporium luteoolivaceum (Olijfzwammetje)
Clathrus archeri (Inktviszwam)
Coprinus acuminatus (Kleine kale inktzwam)
Coriolopsis gallica (Bruine borstelkurkzwam)
Cortinarius triumphans (Prachtgordijnzwam)
Cystolepiota bucknallii (Violetstelige poederparasol)
C. moelleri (Roze poederparasol)
C. pulverulenta (Kegelpoederparasol)
Dichomitus campestris (Hazelaarhoutzwam)
Entoloma dysthales (Vloksteelsatijnzwam)
E. hirtipes (Vissige satijnzwam)
Exidia saccharina (Bruine suikerzwam)
Fomitopsis officinalis (Larikszwam)
Geastrum fornicatum (Grote vierslippige aardster)
G. lageniforme (Slanke aardster)
Inocybe langei (Grijsplaatvezelkop)
Inonotus rheades (Vosrode weerschijnzwam)
Lactarius evosmus (Vaaggegendelde melkzwam)
Lepiota boertmannii (Buitenbeenstekelparasolzwam)
L. calcicola (Kalkstekelparasolzwam)
L. carinii (Bruingele stekelparasolzwam)
L. felina (Panterparasolzwam)
L. forquignonii (Olijfparasolzwam)
L. grangei (Groenschubbe parasolzwam)

L. hymenoderma (Ringloze stinkparasolzwam)
L. ignicolor (Vuurparasolzwam)
L. ochraceofulva (Okerbruine parasolzwam)
L. perplexa (Egelparasolzwam)
L. pilodes (Valse viltparasolzwam)
L. pseudoasperula (Kleine stekelparasolzwam)
L. pseudohelveola (Manchetparasolzwam)
L. rufipes (Kale parasolzwam)
L. tomentella (Viltparasolzwam)
L. xanthophylla (Geelplaatparasolzwam)
Leucoagaricus badhamii (Bloedende champignonparasol)
L. croceovelutinus (Verkleurende champignonparasol)
L. gauguei (Lilavezelige champignonparasol)
L. georginae (Glinsterende champignonparasol)
L. marriagei (Gespickelde champignonparasol)
L. serenus (Witte champignonparasol)
L. sericatus (Tweesporige champignonparasol)
Limacella glioderma (Oranjebruine kleeftparasol)
L. ochraceolutea (Gele kleeftparasol)
L. vinosorubescens (Wijnrode kleeftparasol)
Lycoperdon echinatum (Stekelige stuifzwam)
Melanoleuca verrucipes (Spikkelsteelveldridder)
Melastiza flavorubens (Knobbelsporig korthaarschijfje)
Mycenella rubropunctata (Gestippeld taaisteeltje)
Ombrophila violacea (Violet elzenknoopje)

<i>Pachyella babingtonii</i> (Okerbruin bleekschijfje)	<i>Ramariopsis pulchella</i> (Lila koraaltje)
<i>Peziza ampelina</i> (Wijnrode bosbekerzwam)	<i>Russula puellula</i> (Milde braakrussula)
<i>P. lividula</i> (Loodgrijze bosbekerzwam)	<i>Scytinostroma hemidichophyticum</i> (Rondsporige stinkkorstzwam)
<i>Phellinus punctatus</i> (Vlakke vuurzwam)	<i>Sowerbyella radiculata</i> (Gele wortelbekerzwam)
<i>P. trivialis</i> (Zwarte vuurzwam)	<i>Tricharina gilva</i> (Isabelkleurig pelsbekertje)
<i>Pleurotus cornucopiae</i> (Trechteroesterzwam)	<i>Trichophaea hemisphaerioides</i> (Bol pelsbekertje)
<i>Plicaturopsis crispa</i> (Plooienvlieswaaier)	
<i>Polyporus umbellatus</i> (Schermpjeseikhaas)	
<i>Psathyrella leucotephra</i> (Geringde franjezwam)	

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar de mycologen die hun waarnemingen stuurden naar de kartering van de NMV. De gegevens ingestuurd tot en met 1996 zijn opgenomen in dit artikel. Met name wil ik de volgende personen en instanties bedanken: alle medewerkers aan de kartering van de NMV, de leden van de Paddestoelen Studiegroep Limburg en in bijzonder mevrouw Tonny Jetten Bollen voor de vele inventarisaties, Piet Kelderman en Hans Crutsen voor de vele determinaties en controles van diverse soorten en Staatsbosbeheer voor de verleende vergunningen. En tenslotte dank aan Yvanka Pfeifer en Leo Jalink voor de verkregen hulp bij de totstandkoming van dit artikel.

Literatuur

- Arnolds, E.J.M., Ommering, G. van. 1996. Bedreigde en kwetsbare paddestoelen in Nederland. Toelichting op de Rode Lijst. Rapport IKC Natuurbeheer nr. 24.
- Bollen, J. 1998. Goudplaatzwam, *Phylloporus pelletieri* (Lev.) Quél. in het bos te Elsloo. PSL-Nieuws 5(2): 7-8.
- Bollen, J. 1999. De Inktviszwam, *Clathrus archeri*, al jaren een trouwe gast in Limburg. PSL-Nieuws 6(1): 16-22.
- Bollen, J. 2000. Bol pelsbekertje (*Trichophaea hemisphaerioides* (Mouton) Graddon) PSL-Nieuws 7(2): 5.
- Bollen, J. 2002a. Kroonjuwelen en andere mycologische snuisterijen 3. Het zuidelijke gedeelte van het Bunderbos c.a. Coolia 45(1): 5-8.
- Bollen, J. 2002b. De Prachtgordijnzwam in het bos te Elsloo. PSL-Nieuws 9(1): 4.
- Bollen, J. 2002c. (in prep). De Schermpjeseikhaas – *Polyporus umbellatus*, 15 jaar te gast in het bos te Elsloo. PSL-Nieuws 9(2).
- Bollen, J., Kelderman, P. 1995. *Pachyella violaceonigra*. Een nieuwe ascomycete voor de Nederlandse mycoflora. PSL-Nieuws 2(2): 13-15.
- Bollen, J., Kelderman, P. 2002. *Leucoagaricus pilatianus*, een leuke verrassing. PSL-Nieuws 9(1): 11-12.
- Ummels, J. et al. 1998. Geulle, He(e)melsbreed Flora en Fauna van Geulle. Uitgave Heemkunde Vereniging Geulle.